

Bio

Dirk Van de Poel is voorzitter van het transitienetwerk Middenveld en directeur interprofessionele werking bij het Vlaams ABVV. Hij schreef dit artikel in eigen naam.

Literatuur

- Kwame Anthony Appiah, *De Erecode*, Uitgeverij Boom, 2016.
 Richard Baldwin, *The Great Convergence*, Harvard University press, 2016.
 Dirk Barrez, *Transitie, onze welvaart van morgen*, Pala vzw en Pelckmans pro, 2016.
 Michel Bauwens en Jean Lievens, *De wereld redden*, Uitgeverij Houtekiet, 2013.
 Jonathan Holslag, *Vlaanderen 2055*, Uitgeverij de Bezige Bij, 2015.
 Thomas Rau en Sabine Oberhuber, *Material Matters*, Bertram+ de Leeuw uitgevers, 2016.
 Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *De toekomst tegemoet: Leren, werken, zorgen, samenleven en consumeren in het Nederland van later*, Sociaal en Cultureel Rapport 2016, Den Haag, 2016.
<https://digitaal.scp.nl/scr2016/>

Macht en geld

Dirk Holemans

Deze tekst is een fragment uit het boek Vrijheid & Zekerheid. Naar een sociaalecologische samenleving (EPO) van Dirk Holemans. Holemans schetst in dit boek een toekomstvisie op basis van een originele historische analyse van drie periodes van dertig jaar. Zo zorgde de welvaartsstaat vanaf de jaren 1950 ervoor dat burgers van toenemende vrijheid genoten, terwijl de overheid voor zekerheid zorgde. Drie decennia dus van vrijheid en zekerheid. Vanaf de jaren 1980 maakte de neoliberale markt van vrijheid en zekerheid dan weer individuele projecten. Zo krijgen we drie decennialang de focus op individuele vrijheid in een vermarkte samenleving.

Volgens Dirk Holemans ontwikkelt zich nog eens ruim dertig jaar later een derde tijdperk: de sociaalecologische samenleving. Die samenleving pakt de paradox van onze tijd aan. Want vrijheid en zekerheid hebben nog weinig te maken met het behoud van onze huidige wereld. Hoe we ons morgen verplaatsen, voedsel produceren of energie opwekken: alles zal anders zijn. Burgers nemen steeds meer concrete initiatieven in samenwerking met progressieve besturen. Denk aan lokale voedselsystemen, energicoöperaties, duurzame mobiliteit, enzovoort. In dit uitdagende boek toont Holemans aan hoe zo'n samenleving van de 21ste eeuw eruit kan zien en hoe we daar geraken.

Wat gebeurt er in een doorsneeland waar ongeveer tachtig procent van de bevolking leningen aangaat en de rijkste twintig procent geld over heeft? Het antwoord luidt kortweg: rente. Een overdracht van geld door diegenen die niet genoeg geld hebben naar hen die geld over hebben (in het bijzonder de rijkste tien procent). Een studie uit 1982 – toen de gezinnen veel minder schulden hadden dan nu – toont dat er in dat jaar in Duitsland 34 miljard vloeide naar de tien procent rijksten. Niet omdat ze slimmer, creatiever of beter zijn. Gewoon omdat ze geld hebben en er zoiets als rente bestaat.

De effecten hiervan heeft Piketty helder weergegeven in zijn formule $r > g$ (de rente op kapitaal is hoger dan de groei, zie *hoofdstuk twee*). Het zonet beschreven rente-effect – de rijken worden rijker – kan enkel overstegen worden als de economische groei groter is dan de rente. Dat was in de westerse geschiedenis enkel het geval in de *trente glorieuses* (1945-1975). Piketty verwijst in zijn oplossingen naar het opkrikken van de g (groei) en een doortastend fiscaal systeem dat vermogenden in grote mate doet bijdragen aan de overheidsfinanciën. Veel vermogen vergaren mag, maar we beperken het door doortastende belastingen op kapitaal en erfenissen. Daarbij vergeet hij een belangrijke optie: als gezinnen, bedrijven of overheden (quasi) rentevrij kunnen lenen, zal ook de rente r – die met kapitaal te verdienen is – fors zakken. Het is ook een manier om over te gaan van een groei-economie naar een ecologische of stationaire economie, die binnen de grenzen van de planeet blijft.

Piketty maakt duidelijk dat een samenleving waarin de ongelijkheid te groot wordt, instabiel is. We kunnen eraan toevoegen dat een van rijkdom bij een kleine groep mensen de democratie beschadigt. Zoals Nietzsche het treffend stelde: 'Geld is de koevoet van macht.' Wie veel geld heeft, kan toegang tot de media kopen – of gewoonweg de media kopen. Denk maar aan Berlusconi in Italië of Trump in de Verenigde Staten.

Maar ook grote concerns zetten elke dag dure lobbyisten in om de wetgeving en het regeringsbeleid naar hun hand te zetten. Met hun geld kopen de vermogenden en

hun concerns macht over de besluitvorming, zodat die ervoor zorgt dat ze nog meer geld kunnen verdienen. Een positieve feedbacklus, zouden systeemdenkers zeggen. En dan is er ook nog de draaideurpolitiek tussen de politiek en het bedrijfsleven – denk aan de voormalige voorzitter van de Europese Commissie Barroso die besluit te gaan werken bij... Goldman Sachs. In zo'n systeem stelt de representatieve democratie veel minder voor dan we verhoppen.

Te veel geld bij een te kleine groep mensen is een fundamenteel probleem in elke samenleving. Het wordt nog groter in een samenleving die enkel gebruikmaakt van een rentedragende munt. Het is goed hierbij terug te grijpen naar de volgende wijsheid: in een rechtvaardige samenleving is niemand zo rijk dat hij anderen kan kopen, en niemand zo arm dat hij zichzelf moet verkopen.

Autonomie: ontwerp zelf je geld

Grote inzichten komen niet altijd uit dikke boeken. Uit concrete verhalen kunnen we ook wijsheid puren. Op een studiedag in Brugge kreeg ik volgend relaas te horen. Een gepensioneerde leraar wiskunde uit Oostende voelt zich eenzaam en geïsoleerd. Sinds hij in een rolstoel zit, geraakt hij nog maar moeilijk op de zeedijk. Met weinig familie of vrienden in de buurt is er weinig kans dat er snel verandering komt in zijn situatie. Hij kan toch moeilijk iemand inhuren om met hem te gaan wandelen? Allicht gaat het hier niet om een alleenstaand geval.

Dat geldt ook voor het volgende gezin dat, door een opeenstapeling van tegenslagen, in de armoede is beland. Het voortdurend bezig zijn met overlevingsstrategieën – hoe betaal ik op het einde van de maand de rekeningen? – veroorzaakt permanente stress en creëert geen goede leeromgeving voor de kinderen. Ze doen het slecht op school, moeten zittenblijven en komen terecht in het watervalstelsel. Wat de kinderen enorm zou helpen is huiswerkbegeleiding, het liefst door iemand met geduld en ervaring. Maar er is geen geld voor professionele hulp.

In de huidige samenleving, waar de euro het dominante ruilmiddel is, is de kans groot dat de noden in beide situaties onvervuld blijven. Dat is niet enkel op sociaal vlak, maar ook economisch een groot probleem – de basisdefinitie van economie in acht genomen.

In het klassieke denkkader – de keuze voor overheid of voor markt – kunnen er maar twee oplossingen bedacht worden. Ofwel zorgen we ervoor dat (financieel) hulpbehoevende mensen over meer euro's beschikken, zodat ze zich adequate ondersteuning kunnen veroorloven (in de hoop dat die op de markt te vinden is). Ofwel moet de overheid aan deze sociale noden tegemoet komen.

In het klassieke denkkader – de keuze voor overheid of voor markt – kunnen er maar twee oplossingen bedacht worden. Ofwel zorgen we ervoor dat (financieel) hulpbehoevende mensen over meer euro's beschikken, zodat ze zich adequate ondersteuning kunnen veroorloven (in de hoop dat die op de markt te vinden is). Ofwel moet de overheid aan deze sociale noden tegemoet komen.

de overheid aan deze sociale noden tegemoetkomen. In heel wat gemeenten zal het OCMW dat ook ten dele doen. Sommige van deze centra hebben een netwerk aan vrijwilligers. In grote steden organiseren ze vormen van huiswerkbegeleiding, maar in heel wat andere gemeenten niet. Zo is de kans groot dat de probleemsituaties blijven bestaan.

Nu over naar de derde mogelijke oplossing, die van de *commons*. Hierbij vinden we het warm water niet uit. Sociale innovaties zijn van alle tijden. Reeds in het begin

van de 19de eeuw bogen mensen, zoals de sociale hervormer Robert Owen, zich over de vraag hoe arbeiders met weinig geld een betere levenskwaliteit te bieden. Het antwoord was een creatie van een ander ruilmiddel dan de nationale munt, gebaseerd op ieders kwaliteiten, uitgedrukt in tijd. Het is het systeem van time banks of tijdbanken. Dit werd in de jaren 1990 geactualiseerd in LETS-groepen: *Local Exchange Trading System*. Elkeen draagt bij op vlak van wat hij of zij kan en ziet zitten, en in ruil verdien je een tijdseenheid op je tijdrekening.

Mochten de mensen uit de hogergenoemde situaties lid zijn van de LETS-groep in Oostende, kan hun situatie snel en eenvoudig verbeteren. De leraar op pensioen kan leerlingen die worstelen met wiskunde bijles geven. Zelf stelt hij de vraag wie met hem af en toe een uurtje op de zeedijk wil gaan wandelen, want dat maakt hem echt gelukkig.

Het gezin in moeilijkheden geeft aan op zoek te zijn naar iemand die bijles wil geven. Zelf hebben ze tijd om mensen te helpen met bijvoorbeeld de boodschappen. Twee mogelijke oplossingen dienen zich aan. Ofwel vinden beide noden elkaar: de leraar op rust hervindt zichzelf omdat zijn ervaring gewaardeerd wordt door het kansarme gezin. Zij zijn op hun beurt blij niet gereduceerd te worden tot 'probleemgezin'. Gek dat je daarmee ook nog een tijdseenheid kan verdienen. Eigenlijk zouden ze dat zo ook wel gedaan hebben, mocht iemand het hen gevraagd hebben. Deze een-op-een-oplossing is niet de enige mogelijkheid. De tweede mogelijkheid is er meer *letsers* bij te betrekken. Zo wil de alleenstaande dame, die haar LETS gebruikte voor de persoon die haar lekkend dakraam heeft hersteld, ook wel met de man in de rolstoel gaan wandelen. Of krijgen de kinderen les van een student die zelf niet over een wasmachine beschikt. Enzovoort.

Dit voorbeeld laat zien hoe onze economie, ondanks de welvaartsstaat die we hebben uitgebouwd, op het niveau van concrete levensnoden minder goed functioneert dan we doorgaans veronderstellen. Een ander opmerkelijk punt: met de LETS-oplossing is voldaan aan de doelstelling van de economie (het bevredigen van behoeften), maar is er geen sprake van economische groei. Last but not least, dit systeem verbindt mensen op basis van wat ze kunnen in een wereld die steeds meer uit elkaar valt op basis van koopkracht, de *haves* en de *havenots*. Je kan voor dit kenmerk allerlei namen bedenken, zoals het streven naar *low cost, high quality living*. Gaan we hiermee alle sociale noden opvangen? Uiteraard niet, vanuit het systeemdenken ga je nooit alles verwachten van één deelsysteem. Het kan echter wel de veerkracht in de samenleving verhogen, zeker in situaties binnen de reguliere economie waarin meer mensen het moeilijk hebben. Als we in dergelijke situaties de oplossing voor bepaalde noden enkel invullen met euro's, valt het resultaat eenvoudig te voorspellen: de samenleving wordt steeds commerciëler en mensen met weinig koopkracht vallen steeds vaker en harder uit de boot. Een LETS-systeem, als complementair muntsysteem, zorgt ervoor dat de meestal onzichtbare zorgeconomie, die we in hoofdstuk 5 in de verf hebben gezet, een boost krijgt.

De samenleving wordt steeds commerciëler en mensen met weinig koopkracht vallen steeds vaker en harder uit de boot. Een LETS-systeem, als complementair muntsysteem, zorgt ervoor dat de meestal onzichtbare zorgeconomie een boost krijgt.

Bankbiljetten komen er bij een LETS-uitwisseling niet aan te pas. Elke LETS-groep kan bepalen hoeveel tijdseenheden er op een rekening mogen staan, doorgaans staat daar een maximum op. Meestal leidt dat ertoe dat mensen die aan hun limiet zitten,

tijdseenheden wegschenken aan andere *letsers*. Ook is het systeem rentevrij: de tijds-eenheden op je tijdsrekening brengen slapend niets op.

Een ruilmuntstelsel zoals LETS is meestal een lokale munt, maar dat is niet noodzakelijk het geval. Tevens kan de focus liggen op een bepaalde sociale nood. Dat toont de Japanse zorgmunt 'Fureai Kippu'. Japan heeft de snelst verouderende bevolking ter wereld, waardoor de zorgnood hoog is en snel zal stijgen. Tegelijk gaan tegenwoordig veel jongeren veel verder van hun familie wonen dan vroeger het geval was. Het systeem is eenvoudig: als je ouderen of gehandicapten een uur hulp biedt – of het nu bij het koken of het winkelen is – verdien je een zorgmunt. Die kan je sparen voor persoonlijk gebruik in de toekomst, maar evengoed overmaken aan iemand die je kent. Als je niet dikwijls bij je tante geraakt die vijfhonderd kilometer verder woont, dan kan je haar toch ondersteunen door de buurman af en toe een handje bij te steken. Er zijn in Japan al 374 non-profitorganisaties die met de zorgmunt werken. Het bijhouden van je rekening en het verrekenen gebeuren digitaal. Ook zien we – net als bij andere p2p-netwerken – hoe nieuwe technologie emancipatorisch kan werken. De maatschappelijke meerwaarde van dit eenvoudig systeem is enorm: mensen kunnen langer thuis blijven wonen en de maatschappelijke kost voor ouderenzorg daalt, terwijl de levenskwaliteit stijgt. Dit systeem wil geen concurrent zijn van het Japanse nationale gezondheidszorgsysteem. Het is zelfs eerder complementair, omdat het meestal diensten aanbiedt die het nationale systeem niet voorziet.

Volgens sommigen is een LETS-systeem niet echt een muntstelsel. Er bestaan geen bankbiljetten (of een digitale portemonnee) waarmee je kan betalen. Hierdoor kan het niet uitgroeien tot een meer algemeen betaalmiddel. Het lijkt zinvoller om de vormen van *timebanking* op te vatten als een specifieke vorm van een complementaire munt. Dat spoort met de definitie van geld: geld is een constructie, gebouwd op vertrouwen, waar het ontwerp op democratische wijze bepaald kan worden. Niet elke munt hoeft gebruikt te worden door iedereen en overal. Ze kan ook gericht zijn op het bevorderen van nieuwe vormen van solidariteit in een wijk (zoals bij de Torekens in Gent) of op het stimuleren van een grotere regionale economie. Dit laatste is het geval met de Sardex.

De kans is groot dat je nog nooit gehoord hebt van de Sardex. Het verhaal speelt zich af in Sardinië. Vijf dertigers zien de gevolgen van de economische crisis: door wat er duizenden kilometers verderop gebeurt, geraken lokale bedrijven niet meer aan krediet. Giuseppe, een van de initiatiefnemers, stelt dat in de kern van de financiële crisis een contradictie schuilgaat: de oorzaken liggen ver weg, maar de gevolgen zijn lokaal. Bedrijven kunnen nog altijd produceren, mensen willen werken en toch valt het economisch leven ten dele stil. Bedrijven sluiten en de jeugdwerkloosheid piekt met maar liefst vijftig procent. Giuseppe en zijn vrienden kijken niet passief toe, maar trekken een actieve conclusie: als de crisis financieel is, ligt de oplossing misschien ook in het financiële. Dus starten ze een project op dat bedrijven toelaat hun eigen geld te creëren. Hierbij inspireren ze zich op de Zwitserse WIR, de complementaire munt naast de Zwitserse frank, die niet toevallig gecreëerd werd tijdens de Grote Depressie in de jaren 1930. Het initiatief doet denken aan dat van Linus Torvalds dat leidde tot Linux: *against all odds*. Maar hier gaat het om een groep studenten kunst en geschiedenis, met heel weinig financiële of IT-ervaring en zonder investeerder achter de hand.

Sardex functioneert op basis van een concept dat we al eerder in dit boek van onder het stof haalden: mutualiseren. Het werkt als een wederzijds kredietsysteem, waarbij elk bedrijf van nul start. Je verdient Sardex door goederen of diensten te leveren aan andere

bedrijven in het netwerk. Bedrijven mogen tot een bepaalde limiet in het rood gaan. Het geldt dat elk bedrijf op zich voorheen leende bij een bank, om een moeilijke periode te overbruggen of een nieuw project op te starten, is nu vervangen door de wederzijdse tegoeden in Sardex. Cruciaal element: je hoeft geen intrest op Sardex te betalen. Net als de LETS is het een vorm van ruilmiddel, maar in dit geval tussen bedrijven. Er is ook een centraal *clearing house*, dat de verschillende tegoeden en schulden tussen bedrijven tegenover elkaar wegstreept. Leden betalen jaarlijks een lidgeld om het systeem draaiende te houden. In het begin (2009) wezen honderden bedrijven het voorstel om mee te doen af. Nadat ze erin slaagden één lokale zakenman te overtuigen om mee te doen, volgden in 2010 winkels, hotels, restaurants, tandartsen, enzovoort. In 2015 gebruiken al 2.900 bedrijven het systeem, inclusief grote organisaties als het telecommunicatiebedrijf en een belangrijke krant van het eiland. In totaal zorgde Sardex voor transacties ter waarde van meer dan dertig miljoen euro. Omdat je met Sardex niet kan sparen, is er meer circulatie dan bij een klassieke munt.

Ondertussen verspreidt het model zich over Italië en reisde Giuseppe ook naar Griekenland om zijn kennis te delen. Zijn advies gaat niet zozeer over financiële modellen, wel vertelt hij waarover het van meet af aan ging: 'Het sociaal weefsel was vernietigd, dat moet je heropbouwen, tracht gemeenschappen op te bouwen.' Of hoe het wereldbeeld dat het relationele benadrukt ook bij geld op de voorgrond treedt.

De uitmuntende stad

Een rode draad doorheen dit boek is dat in het tweestromenland met de neoliberale hoofdstroom, steden belangrijke bakens zijn in de groeiende tegenstroom. Niet toevallig zijn er ook op dit niveau initiatieven voor een complementaire munt. Het meest sprekende voorbeeld is de Bristol Pound, in de stad die ook op andere domeinen een ecologische koploper is in Groot-Brittannië. De idee voor deze stadsmunt ontstond naar aanleiding van de economische crisis en werd concreet gelanceerd in 2012. Lokale, onafhankelijke handelszaken hadden moeite om het hoofd boven water te houden en zochten naar een manier om samen de lokale economie te versterken. De oprichters werkten nauw samen met de stedelijke overheid – een mooi voorbeeld van publiek-civiele samenwerking. De opbouw gebeurde op participatieve wijze, waarbij de initiatiefnemers in gesprek gingen met handelaars en klanten. Ook hier duurde het enige tijd vóórdat burgers en handelaars de munt gingen gebruiken. Ondertussen is ze echter ingeburgerd en voelen de lokale handelaars duidelijk een positief verschil. Verder draagt de munt ook bij tot een meer duurzame economie door het herlokalisieren van economische activiteit, en blijft er meer waarde in de stad. Een onafhankelijke boekhandel bijvoorbeeld laat zijn boekhouding doen door een lokaal kantoor, maar dat is niet het geval bij een filiaal van een internationale keten. Op deze manier creëert iedereen samen meer welvaart voor de lokale gemeenschap, omdat er minder geld wegglekt naar globale financiële systemen.

De Bristol Pound is een van de meest geavanceerde stedelijke complementaire munten. Je kan de munt gebruiken in de vorm van biljetten of via de elektronische account op je smartphone of internet. Het loon van de burgemeester wordt zelfs helemaal in de lokale munt uitbetaald.

De Bristol Pound is een van de meest geavanceerde stedelijke complementaire munten. Je kan de munt gebruiken in de vorm van biljetten of via de elektronische account op je smartphone of internet. De samenwerking met het stedelijk bestuur heeft mee bijgedragen tot het succes. Het is de eerste lokale munt die stadsbewoners toelaat om, als ze dit willen, hun woonbelasting te betalen. Medewerkers die op de loonlijst van de gemeenteraad staan, kunnen ervoor kiezen om hun loon gedeeltelijk in Bristol Pound te laten uitbetalen. Het loon van de burgemeester wordt zelfs helemaal in de lokale munt uitbetaald. Dit sluit aan bij een belangrijk inzicht van Lietaer: hoe belangrijk een munt kan worden, heeft de overheid in grote mate in handen. Van zodra die – of het nu op het niveau van een stad, regio of land is – bereid is de munt te aanvaarden als betaalmiddel of te bepalen dat je een deel van je belastingen in die munt moet betalen, zal ze zonder meer waarde krijgen.

Om een Bristol Pound-account te openen word je lid van de Bristol Credit Union. Om toegelaten te worden, moet je wonen, werken, studeren of vrijwilligerswerk doen in de voormalige provincie Avon, de regio rond Bristol. Verder heb je ook een geldige bankrekening nodig. Maar geen nood, ook als je niet in Bristol woont, kan je gewone ponden ruilen voor Bristol Pounds – op deze manier kunnen ook toeristen deelnemen.

Bristol Pound CIC, het bedrijf dat de Bristol Pounds produceert, werd opgericht met het oog op specifieke sociale doelen. De gemeenschap controleert de aandelen van het bedrijf. Het bestuur gebeurt gelijkaardig als bij een aandeelhouderscoöperatie, dit wil zeggen dat gebruikers een vinger in de pap hebben in verband met de ontwikkeling van het bedrijf en wie in het bestuur zetelt. Het systeem is niet op winst gebaseerd en wordt bestuurd in samenwerking met de Bristol Credit Union die financiële diensten aan alle mensen in de gemeenschap aanbiedt, onafhankelijk van hun inkomen. Het is dus geld dat de gebruikers zelf controleren, en niet omgekeerd.

Laat de euro niet alleen

Het meest ambitieuze idee is een complementaire munt op landelijk niveau. Het lijkt op het eerste zicht onlogisch, want hebben we niet al een nationale munt – de euro – die we delen met andere landen? Nochtans zijn er twee goede redenen voor. De eerste komt uit de systeemtheorie: meer diversiteit bevordert de veerkracht van een systeem. Dat argument geldt voor alle landen in de eurozone. Toen we in 2009 vreesden voor de instorting van de euro konden we geen kant uit, er was geen enkel alternatief. De

tweede reden sluit aan bij de waarschuwing die progressieve economen als Amartya Sen hebben geuit bij de oprichting van de eurozone. Je kan geen monetaire unie invoeren zonder een politieke, sociale en fiscale unie te realiseren. Als de onderlinge solidariteit er niet komt, geraken landen in de eurozone die het economisch moeilijk hebben, in zware problemen. Want het ontbreekt haar aan cruciale instrumenten. Zo kan een land met een eigen munt deze in economisch moeilijke tijden devalueren, zoals België deed in 1982. Dan worden de goederen die het produceert goedkoper in het buitenland, zodat de export aantrekt, zonder dat

Je kan geen monetaire unie invoeren zonder een politieke, sociale en fiscale unie te realiseren. Als de onderlinge solidariteit er niet komt, geraken landen in de eurozone die het economisch moeilijk hebben in zware problemen. Want het ontbreekt haar aan cruciale instrumenten.

de lonen verlaagd moeten worden. Dat kunnen landen in de eurozone niet langer, terwijl er van onderlinge fiscale solidariteit geen sprake is. Daarin verschilt de eurozone van de Verenigde Staten, waar financiële transfers tussen staten evident zijn. Zulke transfers zijn in een muntunie nodig om onevenwichten in de economische verhoudingen tussen staten te stabiliseren. Bovendien kent het land een grotere arbeidsmobiliteit, een tweede stabiliserend mechanisme. In de VS verhuizen mensen vaker en sneller naar streken waar het economisch goed gaat. Ook dit is niet het geval in het veeltalige Europa. Zonder solidariteit tussen landen rest enkel een 'interne devaluatie': besparen, lonen laten dalen en de bevolking verarmen totdat het land opnieuw concurrentieel wordt op de wereldmarkt. Griekenland is hier het pijnlijkste voorbeeld van, maar ook in Spanje en Portugal betalen jongeren de prijs voor de weeffouten in de eurozone, getuige de torenhoge jeugdwerkloosheid en het totaal gebrek aan toekomstperspectief. De huidige interne devaluatie roept herinneringen op aan de periode van bijna een eeuw geleden. In die tijd moesten de regeringen zich ten koste van alles aan de goudstandaard houden. Dit is te vergelijken met de huidige muntuniestandaard die interne devaluatie vereist. Polanyi schreef in 1944 over de jaren 1920:

'Het herstellen van de goudstandaard werd het ultieme doel van alle opgezette inspanningen in het economisch domein. Het terugbetalen van buitenlandse leningen en het terugkeren naar stabiele munten werden erkend als de toetssteen van rationaliteit in politiek; en geen privaat lijden, geen beperking op soevereiniteit, werd beschouwd als een te grote opoffering voor monetaire integriteit. De ontberingen van werklozen die werkloos werden door deflatie, de armoede bij ontslagen ambtenaren, zelfs de beëindiging van nationale rechten en het verlies aan grondwettelijke vrijheden werden beschouwd als een faire prijs om te betalen voor het kunnen voldoen aan de eisen van gezonde budgetten en gezonde valuta, die zijn een prioriteit van het economisch liberalisme.'

Er zijn dus goede redenen om, in afwachting van een sociaal Europa, landen als Griekenland niet langer afhankelijk te maken van één munt. Ook in Griekenland zijn er al her en der lokale munten, die we kunnen aanvullen met een complementaire munt op landelijk niveau. We doelen niet op een nostalgische herinvoering van de drachme of een alternatief voor de euro. Wel een munt die complementair kan zorgen voor meer liquiditeit die de Griekse samenleving en economie ten goede komt. Want om de economie aan te zwengelen – ook een duurzame – is er geld nodig, maar dat hoeven geen euro's te zijn. Er bestaan hierover verschillende degelijke voorstellen.

Een landelijke complementaire munt is geen plan B om pas in te voeren als de euro op instorten staat of een land in gevaarlijk financieel vaarwater een broodnodige lening wordt geweigerd. Het is zaak om er, weldoordacht en in alle openheid, zo snel mogelijk werk van te maken. Om het concreet te maken presenteren we hier het voorstel van Alan Harvey voor een complementaire munt in Griekenland, de GREC (*Government Reimbursement Exchange Credit*). Het startpunt is het gegeven dat zo'n complementaire munt door de regels van de eurozone aanvaardbaar is als ze vrijwillig gebruikt wordt. Ze kan nooit de plaats van de euro innemen als algemeen betaalmiddel. De munt zou haar waarde halen uit het gegeven dat ze aanvaard wordt voor het betalen van belastingen. Aangezien burgers en bedrijven dit moeten doen, zal de GREC ook uitgewisseld worden voor goederen en diensten. De GREC kan zowel op papier als digitaal uitgegeven

worden. De regering kan GREC gebruiken om de lage pensioenen en overheidslonen in euro's aanvullend te verhogen. Eventueel kan ze ook aanvaard worden voor openbaar vervoer. De GRECs, in een bepaald jaar uitgegeven, zouden elk jaar aan waarde verliezen. Deze maatregel dient om de circulatie ervan te bevorderen alsook de teruggave ervan aan de overheid, in de vorm van belastingen. In principe zou een GREC bij uitgifte dezelfde waarde hebben als een euro, maar of dit in de praktijk zo zou zijn valt af te wachten. Nieuwe belastingen – bijvoorbeeld op de geprivatiseerde grote bedrijven – zouden ook inkomsten in GREC kunnen genereren. Naarmate de GRECs gebruikt en aanvaard worden als betaalmiddel, zou de overheid een deel van haar betalingen in deze munt kunnen doen. Dat vermindert de kostprijs van de introductie van de munt (een deel van de belastingen die de overheid niet meer ontvangt in euro's).

De meerwaarde van deze munt zit onder meer in het stimuleren van de circulatie ervan (omdat ze ontwaardt). Het is namelijk de circulatiesnelheid van geld die de totale geldhoeveelheid bepaalt. En die staat op haar beurt voor het volume aan goederen, tegen een bepaalde prijs, dat in de economie rondgaat. Net als bij de Bristol Pound ziet Harvey een mogelijkheid in het laten betalen van een eigendomstaks in de complementaire munt. Als handelaars deze belasting in GRECs kunnen betalen, zal hun bereidheid toenemen om ze te aanvaarden in handelszaken en bij de aankoop van goederen. En als de overheid een aantal sociale uitkeringen verhoogt in GRECs, komt dit ten goede aan mensen met een laag inkomen, die de munt weer meteen uitgeven in de Griekse economie.

Het klinkt misschien als pure fictie, maar dit zijn voorstellen die ondertussen de *Financial Times* en *The Wall Street Journal* hebben gehaald. Het lijkt ook realistischer dan wat meer en meer economen voorstellen, namelijk het gratis uitdelen van geld aan burgers door de centrale bank (helikoptergeld). Hoewel dit uiteraard de koopkracht van mensen kortstondig zou verhogen, verandert het niets aan de kwetsbaarheid van een financieel systeem gebaseerd op één enkele munt. Deze nadruk op diversiteit is trouwens ook de reden waarom we er niet voor pleiten dat landen als Griekenland uit de euro stappen (of geduwd worden). Daar waar hier economische argumenten voor zijn – Griekenland zou haar nationale munt weer kunnen devalueren – is het in de huidige context onverdedigbaar. We zitten nu al op een hellend vlak waar Europese verbondenheid plaatsmaakt voor het terugplooiën op de eigen natiestaat uit de 19de eeuw. Het land uit de euro zetten zou enkel koren op de molen zijn van de succesvolle extreemrechtse partijen in Europa.

Naar een ecosysteem van munten

Veerkracht geeft het inzicht dat een stabiel systeem niet steunt op één mechanisme of op één steunbeer. De crisis, met de mogelijkheid dat de euro zou omvallen, was wat dat betreft een ware *wake-up call*. Het is in feite een oud inzicht. Ook gokkers weten dat je niet al je geld op hetzelfde paard mag inzetten.

Het één-geld-systeem zondigt niet enkel tegen diversiteit, maar ook tegen het veerkrachtkenmerk van modulariteit. Als in het huidige financieel systeem een dominoblok omvalt, al is het in Wall Street of Singapore, kan dit een hele rij blokken doen vallen. Recent nog bleken enkele Italiaanse banken de stresstest slecht te hebben doorstaan, en de bezorgdheid over heel de eurozone nam alweer toe.

Daarom is een ecosysteem van munten zo belangrijk voor een stabiele, duurzame wereld. Het laat ons toe rijkdommen en risico's beter te spreiden en los te koppelen van elkaar. De opzet is een weefsel aan munten die spelen op verschillende grondgebieden, gericht op verschillende maatschappelijke doelstellingen, zoals munten die specifiek voldoen aan sociale noden en een ecologische economie beogen. In dat verband is het niet toevallig dat heel wat complementaire munten, of ze nu b2b zijn of voor iedereen in een stad, rentevrij zijn. Zo komen we los van een wereld vol schulden en groeiwang. Het geeft zicht op een gemengde economie, waar de geglobaliseerde groei-economie plaatsmaakt voor een ecologische, meer regionale en lokale economie.

Dit is geen pleidooi voor 'zich op zichzelf terugplooiën'. Zoals we in dit boek argumenteerden, laten digitale p2p-netwerken toe om wereldwijd kennis en kunde te delen. Die kunnen we vervolgens inzetten voor meer lokale productie. Ook hier ontstaan nieuwe mogelijkheden op financieel vlak, zoals de digitale Faircoin (verbonden met de nieuwe open coöperatie FairCoop). Deze munt, niet te verwarren met de Bitcoin, wil coöperaties en andere sociale initiatieven op mondiaal niveau verbinden met elkaar en versterken. Stel je voor, fair trade uitbouwen zonder afhankelijk te zijn van euro's of dollars.

Hierbij past het herstel van de machtsverhoudingen: in een democratie bepalen de burgers hun toekomst, en laten ze die niet bepalen door mensen of systemen met geld. Het losmaken van natiestaten uit de wurggreep van de financiële markten is een belangrijke eerste stap, samen met het democratisch debat over de doelstellingen en wijze van regulering van de Europese Centrale Bank.

De diversiteit aan munten past ook bij het nieuwe wereldbeeld dat we ontwikkelen. Een alternatief voor de moderne en beperkende kijk op de werkelijkheid, die ons het belang van relaties tussen een diversiteit van dingen uit het oog heeft doen verliezen. De kern van de zaak is dat burgers die de toekomst in handen willen nemen, niet omheen de geldproblematiek kunnen. Alle projecten opgezet in euro's blijven verbonden aan de risico's en manco's van dit type eenheidsmunt. De dominante geldmonocultuur staat ook de fundamentele vraag in de weg uit hoofdstuk acht: wat is van waarde? Een goedgevulde bankrekening is geen garantie op een rijkgevoeld leven. Een LETS-systeem zorgt ervoor dat we heel wat ondergesneeuwde kwaliteiten van mensen weer weten te waarderen. De Sardex geeft een regionale economie extra zuurstof en de Bristol Pound laat de lokale economie heropleven. Laat er geen twijfel over bestaan: de enige echte economie is die ervoor zorgt dat we samen onze behoeften kunnen invullen, nu en in de toekomst.

Bio

Dirk Holemans is coördinator van Denktank *Oikos* en hoofdredacteur van *Oikos Tijdschrift*.